

Лілія ОВДІЙЧУК

ВИВЧЕННЯ НОВЕЛИ ІВАНА ФРАНКА "СОЙЧИНЕ КРИЛО" У ШКОЛІ

У статті розкрито особливості вивчення складного психологічного твору І. Франка "Сойчине крило", який пропонується за новою програмою з української літератури для 10 класу. Автор визначає основні шляхи аналізу відповідно до видових та жанрових особливостей психологічної новели, а також розкриває методику проведення уроку на основі спостереження за композицією, формою викладу, стилем письменника, засобами творення образів-персонажів.

Твір "Сойчине крило" з'явився з-під пера І.Франка у 1905 році, у "золотий період" його творчості. У цей час письменник опрацьовував нові теми, мотиви, шукав нові шляхи вираження думки, Як справжній митець, письменник мав нахил "обсервувати людське життя в його найрізномірніших проявах", творив у стані "тієї ніколи й нічим не заспоєної гарячки, котра змушує ... перейматися стражданнями й радощами, думками й мріями інших людей"¹.

Новела, повість, оповідання – такі визначення жанру давали літературознавці "Сойчиному крилу". Так само по-різному трактували манеру написання. Більшість критиків (М.Колесник, І.Цапенко, І.Денисенко, В.Яременко, Р.Голод) вважають, що твір має яскраві ознаки модернізму, оскільки автор уводить неоромантичні мотиви, поглиблює психологізм. Окрім того, обрана тема є новою для української літератури, а сюжет – "...історія фатального непереможного кохання до химерної, загадкової жінки, яка покидає закоханого в неї мужчину і стає іграшкою інших, а потім повертається до нього", – дає можливість "змалювати сильні характери, глибокі натури, здатні на великі почуття"².

Метою статті є розкрити методичні засади та особливості вивчення твору "Сойчине крило" у 10 класі.

Завдання, які ставимо перед собою:

- з'ясувати особливості жанрової форми твору на уроці;
- визначити особливості композиції твору
- розкрити ідейно-тематичний зміст твору;
- виявити і проаналізувати модерні засоби письма та прийоми творення образів-персонажів.

¹ Франко І. Дещо про себе самого // Франко І. Літературно-критичні статті. – К.: Держлітвидав, 1950. – С. 216.

² Денисюк І. Про родово-видові особливості "Сойчиного крила" // Українське літературознавство. – Вип. 3. – Львів, 1968. – С. 98.

Урок, присвячений опрацюванню цього складного твору, передбачає попередню підготовку учнів: прочитання тексту новели, художнє читання визначених учителем монологів.

Новела "Сойчине крило" має незвичну композиційну побудову і два головних персонажі, тому найдоцільнішими є застосування композиційного та пообразного шляхів аналізу в їх поєднанні. Композиційний шлях передбачає "з'ясування особливостей композиції; визначення ролі елементів сюжету й позасюжетних компонентів, а також різних способів викладення матеріалу у розкритті теми, зображенні типових характерів та обставин, вираженні ідей"³.

Тема уроку та епіграф мають зацікавити учнів, а також спрямувати роботу таким чином, аби допомогти досягнути майстерності творення характерів, особливості стилю та жанру. Тема може звучати так: "Лірична драма у прозі про непереможне кохання" та епіграф: "Що таке чоловік для чоловіка? І кат, і бог! З ним живеш – мучишся, а без нього ще гірше! Жорстока, безвихідна загадка!"⁴.

Визначити жанр та композицію допоможе система запитань і завдань.

Запитання і завдання за текстом:

1. Чому твір має ще одну назву "Із записок відлюдька"?
2. Чому автор обрав форму листа для розкриття подальшого сюжету твору?
3. Як Франкові вдалося уникнути одноманітності та монологічності щоденникових записів?
4. Який ефектний прийом застосував автор для прискорення та динамічності розповіді?
5. Які форми викладу поєднує автор у творі? Що досягається завдяки цьому прийому?
6. Визначте особливості композиційної будови твору?
7. Яку роль виконує обрамлення, ліричні відступи, роздуми героя над листом, його коментарі у композиційному плані?
8. Чи є у творі сюжет? Як він розвивається?
9. Що сприяє "ліризації прози"?
10. Як вирішується драматична колізія: герой – героїня?
11. На основі попереднього аналізу тексту визначити, до якого жанру належить твір "Сойчине крило".

Таким чином з'ясовується, що твір написаний у формі щоденникових записів, на що вказує підзаголовок: "Із записок відлюдька". Така форма викладу дає можливість без посередників пізнати героя, його найінтимніші думки і почування, розкрити всі таємниці душі. У побудові твору та розвитку сюжету Франко застосовує ще один прийом: виклад у формі

³ Наукові основи методики літератури. Навчально-методичний посібник / За ред. Н.Й. Волошиної. – К.: Ленвіт, 2002. – С. 59.

⁴ Франко І. Сойчине крило // Франко І. Повісті та оповідання. – Рівне, 2006. – С. 397.

листа. Це лист-сповідь, що розкриває "одіссею" пригод героїні, точніше "лиш ескіз, нарис, скелет ... пригод". Лист переривається ліричним відступами, які відображають реакцію героя на прочитане, його роздуми, спочатку глузливі, недовірливі, навіть зневажливі, а що далі – співчутливіші. Таким чином створюється враження діалогу, "у читача виникає ілюзія стереофонії голосів: чоловічого – Хоми й жіночого – Мані"⁵. Особливості композиції в тому, що експозиція, зав'язка, розвиток дії, кульмінація, розв'язка викладені не послідовно, навпаки, найнапруженіші моменти обриваються волею персонажа, який пише листа, а також ліричними відступами – роздумами іншого персонажа про цей лист. Важливо, що учні приходять до самостійного висновку: твір має ознаки новели, адже для оповідання у цьому творі зображається "забагато" епізодів із життя героїв та тривалий проміжок (три роки) часу, окрім того, твір має величезну концентрацію швидко змінюваних подій, переданих через лист героїні. Проте для повісті у "Сойчиному крилі" не вистачає хронологічного розвитку сюжету та відповідної побудови композиції. У процесі спостереження за родовими ознаками 10-класники з'ясовують, що новела насичена ліризмом та драматичними колізіями, тому очевидно, що "Сойчине крило" – твір, цікавий синтезом епосу, лірики і драми. Його епічність виявилась у широкій часовій протяжності, в епопейності подій, а лірика – в музиці мови й акордових почувань. А третій рід – у драматичній напрузі, в ущільненій часово-просторовій єдності, у діалогізмі викладу"⁶.

Наступним етапом роботи на уроці є аналіз мовно-стильових засобів та образів твору. Важливим методом, що забезпечить успішний процес роботи над новелою, є творче читання, зокрема такі прийоми як коментоване, виразне читання, а також читання під музику.

Доцільно розпочати роботу із запитання, які асоціації і почуття викликає в учнів зустріч Нового року. Їхні відповіді будуть схожі з такими: "Що таке празничне стрічання Нового року? Шумне товариство, молоді жіночі голоси, мов срібні дзвоники. ... Світло салону. Звуки фортеп'яна. Хор, пісні, сола... Декламація, брава, оплески. Жарти. "Кришталева чаша, срібная криш..." Наближається північ. Починає бити дванадцята. Всі підносять чарки, вихиляють душком, а батько родини кидає свою додолу. Нехай так пропадає всяка турбота! Бреннь! І раптом гаснуть світла. Всі запирають у собі дух. Бам... бам... бам... Числять до дванадцяти. Най жие Новий рік! Най сяє нове щастя! Світла! Музика. Пісні. Нові чарки, нові тости. Поцілуї. Радість і стиски рук..."⁷. Справді, опис І.Франка, незважаючи на окремі деталі побуту початку ХХ століття, якнайповніше відображає всі відтінки почуттів людей у новорічну ніч. Як досягається

⁵ Шанюк В. Духовний наставник української нації. Післямова // Франко І. Повісті та оповідання. – Рівне, 2006. – С. 419.

⁶ Денисюк І. Про родово-видові особливості "Сойчиного крила" ... – С. 103.

⁷ Франко І. Сойчине крило ... – С. 358.

мистецька довершеність вислову? – над таким питанням міркують учні. Це експресивно забарвлені вислови, відтворення звуків бою годинника. Короткі називні та неповні речення.

Наступний уривок варто прочитати під музичний супровід, аудіозапис увертюри до опери Джоакіно Россіні "Вільгельм Телль", адже саме цей твір герої новели називає улюбленим. Для представлення світу естетичних уподобань Массіно (Хоми), варто створити невеличку експозицію: портрет Гете, букет хризантем, кілька гарно оправлених книг, тека з паперами і пером, свічка у старовинному підсвічнику... Тоді текст зазвучить по-новому, оживе: "Ось тут, у тім затишнім кабінеті, обставленім хоч і не багато, та по моїй уподобі, я сам свій пан. Тут світ і поезія мого життя. Тут я можу бути раз дитиною, другий раз героєм, а все самим собою. Зо стін глядять на мене артистично виконані портрети великих майстрів у штуці життя: Гете, Емерсона, Рескіна. На полицках стоять мої улюблені книги в гарних оправках. На постаменті в кутику мармурова подобизна старинної статуї хлопчика, що витягає собі терен із ноги, а скрізь по столиках цвіти – хризантеми, мої улюблені хризантеми різних кольорів і різних відмін. А на бюрку розложена тека з моїм дневником"⁸.

10-класники після прослуховування мають відповісти на запитання:

- Який рівень естетичних смаків та уподобань героя?
- До якого прошарку суспільства належить персонаж?
- Про що свідчить така обстановка в кабінеті?
- Чому Франко так рельєфно виписав навіть святковий стіл Хоми та "меню" розваг, які герой підготував собі на новорічну ніч?

Отже, зі всього почутого і побаченого можна зробити висновок, що герой твору – естет, рафінований інтелігент, який добре розуміється в мистецтві, начитаний, цілком сучасний. Про це свідчить і обстановка в його кабінеті. Автор вдається до детального опису всіх подробиць, щоб психологічно підготувати читача до того, що цей світ, витворений героєм, є мушлею, де ховається його самотність. Разом з тим, будь-яке порушення цього порядку – це вже дисонанс, який позбавляє героя "тихих, чесно зароблених і без нічиєї кривди осягнених радощів"

У процесі уроку з'ясуємо й інші питання:

- Що вносить сум'яття у розпорядок дня героя? Як це вплинуло на весь подальший хід сюжету?
- Як тон листа розкриває героїню?
- У чому майстерність Франка-психолога щодо розкриття різних характерів, темпераментів, світоглядів героїв?

Для з'ясування останнього варто порівняти уривки листа Мані та коментарі Хоми до них. Насичення питальними реченнями, зокрема повтори фрази "Чи тямиш мене?", створює силлове поле присутності героїні. Пристрасні вигуки, вир почуттів, "огонь пристрасті", описи пригод,

⁸ Франко І. Сойчине крило ... – С. 361.

страждань і випробувань змушує героя твору зреагувати. Майстерність автора полягає у психологічній виваженості кожної репліки Хоми: від першого бажання кинути лист в огонь разом із колишніми почуттями та фразою: "Невже одна поява отих кількох аркушів, записаних її рукою, одного засушеного крильця давно вбитої пташини може вивести тебе з рівноваги?" – до вигуків "Женщино, демоне! Чого тобі від мене треба?", "Женщино, комедіанко, прокляття на тебе! Всі твої слова, і сміх, і сльози – все комедія, все роля, все ошука!" ... І нарешті "Де мої сподівані радощі? Де мої естетичні принципи? Де моє тихе задоволення? Пропало, пропало все! Ось де життя! Ось де страждання! Ось де боротьба, і розчарування і безмежні муки, і крихітки радощів, задля яких і безмежні муки не муки".

На чому базується конфлікт між героями? (Про це йдеться в уривку-описі останньої зустрічі: "Ти весь думками й душею бував у майбутньому, в громадській праці, а не знав, що діється ось тут коло тебе. ... У мене перед очима миготіли, мерещилися та іскрилися інші, широкі, чудові світи. Світи, про які тобі й не снилося, бідний мій Массіно. Світи, повні невимовної розкоші, вольної волі, палкого кохання".) Висновок учні спроможні зробити самі: це конфлікт між громадським і особистим. Проте Франко поглиблює конфлікт між героями на психологічному рівні. Тому спонукаємо учнів до осмислення характерів Мані та Хоми.

Яка за вдачею Маня? Що переважає в її характері: раціо чи емоціо? Чи відповідає опис зовнішності героїні її внутрішньому світові? Прочитайте уривок, у якому описано вбивство сойки. Як ви поясните вчинок героїні, зважаючи на її характер? Поясніть символічне значення сойчиного крила, спираючись на текст: "Я заховала її крильця, поклала їх між обложки і картки свого молитовника і не розставалася з ними ніколи. ...А тепер посилаю тобі одно з них. Здається мені, що се летить до тебе половина моєї душі".

Що основне в характері Массіно? Чи погоджується з таким твердженням літературознавця І.Денисюка, що за вдачею герой – "меланхолік; психічні процеси його протікають глибинно, десь у підземеллі. Його пасивність і врівноваженість видаються Мані байдужістю, егоїзмом і сабаритством"⁹. А яка ваша думка? Вчинок героїні ви розцінюєте як легковажний? Як його оцінює головний герой? Автор? Про що свідчать репліки Массіно після прочитання окремих уривків листа: недовіру, сум'яття, вину, розуміння, співчуття? У чому він вбачає свою вину?

Спостереження над текстом допомагає 10-класникам знайти відповіді на поставлені запитання. Таким чином підводимо учнів до теми, оголошеної на початку уроку. Справді, кохання виявилось непереможним, незважаючи на легковажний вчинок та подальші драматичні життєві обставини героїні, болюче розчарування і добровільно-вимушену

⁹ Денисюк І. Про родово-видові особливості "Сойчиного крила" ... – С. 101.

самотність героя. Франко ж постав перед учнями майстром "новели характерів", автором "оригінального твору, що скристалізувався як сплав різних родових та видових цінностей, як вияв багатогранності ...таланту"¹⁰.

Лілія Овдійчук. Изучение новелы Ивана Франко "Крыло сойки" в школе.

В статье раскрыты особенности изучения сложного психологического произведения И.Франко "Крыло сойки", которое предлагается новой программой украинской литературы для 10 класса. Автор определяет основные пути анализа в соответствии с видовыми и жанровыми особенностями психологической новеллы, а также раскрывает методiku проведения урока на основе наблюдения за композицией, формой изложения, стилем писателя, средствами создания образов-персонажей.

Liliya Ovdychuk. The Study of I.Franko's Short Story "The Jay's Wing" in School

The paper addresses the specific features of I.Franko's complicated psychological work "The Jay's Wing" which is recommended by school curriculum for the 10th form pupils. The author determines the basic ways of analysis in accordance with the specific and genre features of psychological short story and also reveals the methods of conducting a lesson on the basis of observation the composition, form of interpretation, writer's style and means of character images creation.

¹⁰ Денисюк І. Про родово-видові особливості "Сойчиного крила" ... – С. 103.